

60.7
Г 614

Львівський національний університет імені Івана Франка

ГОЛОД АНДРІЙ ПЕТРОВИЧ

УДК 911.3.32:316.62 (477)

**СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ
ПОЛІТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ
(на матеріалах Львівської області)**

11. 00. 02 - економічна та соціальна географія

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата географічних наук

Львів-2007

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі економічної і соціальної географії Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат географічних наук, доцент
Книш Мирослава Михайлівна,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
доцент кафедри економічної і соціальної географії.

Офіційні опоненти: доктор географічних наук, професор
Топчієв Олександр Григорович,
Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова,
завідувач кафедри економічної та соціальної географії;

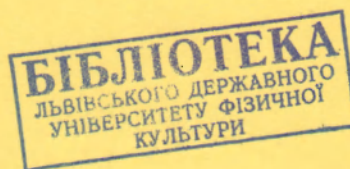
кандидат географічних наук, доцент
Мацяк Михайло Миколайович,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
доцент кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби.

Провідна установа: Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича
Міністерства освіти і науки України, м. Чернівці.

Захист дисертації відбудеться «16» лютого 2007 року о 15⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.08 у Львівському національному університеті імені Івана Франка (79000, м. Львів, вул. Дорошенка, 41, ауд. 26).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка (79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 17).

Автореферат розісланий 16 січня 2007 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат географічних наук

О. Г. Телегуз

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В останні десятиліття з'явилась стійка тенденція до гуманізації та соціологізації суспільної географії. У центрі уваги суспільної географії перебуває людина як індивід і як особистість, продуктами діяльності якої є усі матеріальні блага. Зрозуміло, що дослідження у цьому напрямі є актуальними. Особливої уваги потребує політична поведінка населення, яка найсуттєвіше впливає на перспективи формування громадянського суспільства у державі.

Проте досі в українській науці політична поведінка населення була об'єктом дослідження переважно політології й соціології. Власне ж суспільна географія обмежувалася, в основному, вивченням електоральної поведінки населення, що пояснюється доступністю матеріалів для таких досліджень та великим попитом на них. Дослідження ж інших аспектів політичної поведінки є фактично новим напрямком для української суспільної географії.

У той же час у світовій науці поширеними є міждисциплінарні дослідження, в яких використовуються здобутки багатьох суспільних наук, аналізуються останні тенденції у політичних процесах як в окремих державах, так і у світі загалом.

Незважаючи на актуальність теми, в Україні ще недостатньо уваги звертається на формування науково-методичних основ комплексного дослідження політичної поведінки населення. Окремі аспекти такого дослідження висвітлені у працях ряду авторів, переважно із соціологічних, політологічних та психологічних позицій. Суспільна географія ж мало звертає увагу на теоретичні аспекти, переважають, головним чином, прикладні, галузеві або регіональні дослідження (електоральна географія, географія політичних партій і рухів), теоретичною основою для яких є теорії та концепції західної науки, яка пішла далеко вперед в обґрунтуванні теоретичних основ дослідження політичної поведінки.

На сучасному етапі розвитку науки особливо актуальними стають суспільно-географічні дослідження на регіональному та локальному рівні. Відомо, що регіональні дослідження найбільш перспективні у державах, де регіони є історично сформованими і мають реальний вплив на політичну ситуацію. А оскільки до таких держав можна віднести і Україну, то, очевидно, що дослідження політичної поведінки населення саме на регіональному рівні у нашій державі є актуальними.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до держбюджетної теми 0101 У 0001081 «Економіко-, соціально- та еколого-географічні проблеми західноукраїнського прикордоння» кафедри економічної і соціальної географії Львівського національного університету імені Івана Франка.

Об'єкт дослідження. Об'єкт дослідження – політична поведінка населення регіону (на матеріалах Львівської області).

Предмет дослідження. Предметом дослідження є чинники, форми та особливості територіальної організації політичної поведінки населення в умовах формування громадянського суспільства в Україні.

750

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є дослідження суспільно-географічних аспектів політичної поведінки населення як компонента політичної сфери суспільства. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити наступні завдання:

- обґрунтувати концепцію політичної поведінки населення як об'єкта дослідження суспільної географії;
- розробити методiku дослідження суспільно-географічних аспектів політичної поведінки населення регіону;
- здійснити класифікацію та аналіз чинників політичної поведінки населення регіону;
- провести просторовий аналіз форм політичної поведінки населення, виявити особливості їх розвитку у Львівській області;
- виявити та дослідити територіальну організацію політичної поведінки населення Львівської області;
- виділити головні проблеми і тенденції розвитку політичної поведінки населення Львівської області.;
- запропонувати конструктивні рішення для оптимізації функціонування політичної системи регіону.

Методологічна основа і методи дослідження. Методологічною основою дослідження є сучасні теорії та концепції суспільної географії викладені у працях провідних як українських – Ф. Заставного, О. Шаблія, О. Топчієва, М. Дністрянського, М. Мацяха, В. Миронюка та ін., – так і зарубіжних вчених – Дж. Егню, Т. Зарицького, А. Зіґфріда, В. Колосова, П. Тейлора, Р. Туровського та ін.

Методична основа дисертаційного дослідження базується на структурно-функціональному, поведінковому та діяльнісному підходах. Найуживанішими методами є картографічний, математичний та статистичний.

Наукова новизна одержаних результатів:

- вперше проведено комплексне суспільно-географічне дослідження головних форм політичної поведінки населення, які до цього часу були об'єктами дослідження різних галузевих дисциплін політичної географії (електоральної географії, географії політичних партій та рухів та ін.);
- обґрунтовано концепцію політичної поведінки населення в умовах формування громадянського суспільства як об'єкта дослідження суспільної географії;
- запропоновано інтегральний індекс для оцінки політичної поведінки населення регіону;
- проведено типологію одиниць адміністративно-територіального поділу досліджуваного регіону за особливостями політичної поведінки населення і виділено субрайони політичної поведінки населення Львівської області;
- створено серію карт територіальної організації різних форм політичної поведінки населення регіону;

- розроблено рекомендації для реформування електоральної системи регіону, проведення реформи адміністративно-територіального устрою та удосконалення системи місцевого самоврядування;
- виявлено основні тенденції політичної поведінки регіону, зроблено спробу прогнозування її розвитку.

Ця робота є першим в українській суспільно-географічній науці дисертаційним дослідженням політичної поведінки населення.

Практичне значення одержаних результатів:

- розроблені науково-методичні засади дослідження суспільно-географічних аспектів політичної поведінки населення Львівської області можна використовувати як базу для аналогічних досліджень інших регіонів;
- результати дослідження можуть бути використані як рекомендації для органів державної влади у реформуванні електоральної та партійної систем регіону. а також удосконаленні адміністративно-територіального устрою;
- основні наукові результати дослідження можуть бути застосовані для розробки навчально-методичного забезпечення для ряду навчальних дисциплін суспільно-гуманітарного профілю.

Особистий внесок здобувача. Представлені у дисертаційній роботі результати досліджень автор отримав особисто у процесі трьохрічних наукових пошуків. У дисертації також використано інформацію, надану управлінням з питань внутрішньої політики Львівської обласної державної адміністрації, Львівським обласним управлінням юстиції, Головним управлінням статистики у Львівській області, управлінням Міністерства внутрішніх справ України у Львівській області, районними відділами статистики, обласними організаціями політичних партій. Використано також пов'язані із тематикою дисертації результати досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених, на що зроблено відповідні посилання у тексті дисертації.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження апробовані на міжнародних наукових конференціях «Сучасні проблеми і тенденції розвитку географічної науки» (Львів, 2003), «Молоді вчені – географічній науці» (Київ, 2004); а також на щорічних звітних конференціях Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, 2003-2005), науковому семінарі «Львівська суспільно-географічна школа у національному та європейському вимірах» (Львів, 2005), наукових семінарах кафедри економічної і соціальної географії Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, 2004-2005).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження висвітлено у 9 наукових публікаціях, у тому числі 7 статтях (з яких 6 – у фахових виданнях, що входять до переліку ВАКу України), 2 тезах конференцій. Усі публікації належать автору особисто, загальний їх обсяг становить 2,8 друкованих аркушів.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел, трьох додатків. Загальний обсяг роботи становить

212 сторінок, у тому числі 41 сторінки додатків, 13 сторінок списку використаних джерел (150 найменувань). Робота ілюстрована 33 рисунками і 22 таблицями.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, розкрито його об'єкт, предмет, мету та завдання. Висвітлюється наукова новизна та практичне значення результатів дослідження суспільно-географічних аспектів політичної поведінки населення регіону.

У першому розділі – «**Науково-теоретичні та методичні основи дослідження політичної поведінки населення регіону**» – обґрунтовано теоретичні та методичні засади дослідження, розглянуто головні концепції та підходи до вивчення політичної поведінки населення.

Погоджуючись із більшістю вчених у галузі суспільних наук, автор вважає, що політичну поведінку населення не слід ототожнювати із політичною діяльністю. Відмінність між цими категоріями полягає у функціональних особливостях процесів, які вони описують. У той час, як політична діяльність спрямована на досягнення певної цілі із використанням доступних засобів і є «суб'єкт-об'єктним» процесом, політична поведінка є взаємодією суб'єкта із середовищем, у тому числі і з іншими суб'єктами, вона не обов'язково має конкретну ціль, а часто визначається конкретною ситуацією.

Виходячи із цього, а також із специфіки предмету дослідження, автор пропонує розглядати *політичну поведінку у двох аспектах*: як взаємодію населення певної території із середовищем (у широкому розумінні), яка проходить у рамках політичної сфери суспільства і є рушійною силою її територіальної організації; як специфічну політичну функцію території.

Виділено ряд форм політичної поведінки населення, серед яких основними є електоральна поведінка, участь у політичних партіях та участь у масових акціях протесту (підтримки). Саме на прикладі вищеназаних трьох форм політичної поведінки населення і проаналізована політична поведінка населення регіону у цьому дослідженні.

Електоральна поведінка здійснюється шляхом участі громадян у виборчих процесах, основним і найбільш масовим з яких є голосування в день проведення виборів або референдуму. Електоральна поведінка найбільш повно відображає електоральні орієнтації та електоральну активність населення, оскільки фактично є масштабним соціологічним дослідженням, обсяг вибіркової сукупності якого дуже близький до генеральної сукупності, якою в Україні у випадку загальнодержавних голосувань є всі дорослі громадяни (за винятком осіб, визнаних недієздатними).

Партійна участь є другою за значенням формою політичної поведінки. У широкому розумінні ця форма політичної поведінки полягає в участі населення у громадських об'єднаннях соціально-політичного характеру. Однак у зв'язку із складністю розмежування політичних, соціально-економічних, культурних та ін. функцій громадських організацій,

пропонуємо розглядати партійну участь у вузькому розумінні, як членство у офіційно зареєстрованих політичних партіях, які, як правило, беруть участь у виборчому процесі.

Аналіз інших форм політичної поведінки автор вважає за доцільне провести на прикладі *участі у масових акціях протесту або підтримки*. Ця форма політичної поведінки не передбачає обмеження контингенту учасників за будь-якими критеріями, з одного боку є стихійною і неконтрольованою, а з іншого – перебуває у тісному взаємозв'язку як із електоральною поведінкою, так і з партійною участю і характеризується чіткою територіальною концентрацією.

Кожну із форм політичної поведінки запропоновано оцінювати за двома типами показників – показниками активності та показниками орієнтацій.

З метою комплексного суспільно-географічного дослідження політичної поведінки населення автор пропонує розглядати такі форми територіальної організації політичної поведінки як політико-географічний пункт, центр (макроцентр), ядро, вузол, субрайон.

Політико-географічний пункт є елементарною формою територіальної організації політичної поведінки населення, мінімально можливим носієм політичних відмінностей, який характеризується відносною однорідністю впливу локальних чинників політичної поведінки населення і, як наслідок, йому притаманна висока електоральна і партійна однорідність (як правило, у Львівській області цій характеристиці найкраще відповідають невеликі сільські поселення або мікрорайони (квартали) у міських поселеннях).

Політико-географічні пункти, для яких характерна достатня різноманітність політичної поведінки населення, тобто функціонування у його межах як мінімум двох основних форм політичної поведінки (електоральної поведінки та участі населення у політичних партіях), автор пропонує називати *центрами* політичної поведінки. Такими центрами у регіоні є, як правило, великі села, селища міського типу та міста. Центри політичної поведінки відрізняються один від одного розмірами та ступенем впливу на політичну поведінку населення навколишньої території.

Центри політичної поведінки із наявністю усіх трьох основних форм політичної поведінки та, як правило, великим електоральним потенціалом автор пропонує називати *ядрами* політичної поведінки. Найбільші ядра політичної поведінки, електоральний потенціал яких помітно виділяється на фоні регіону, названі *макроядрами* політичної поведінки.

Територіальне поєднання близьких за розмірами та ступенем впливу і взаємозв'язаних центрів ПП формує *вузол* політичної поведінки.

Територіальне поєднання політико-географічних пунктів, центрів, вузлів та ядер політичної поведінки, яке характеризується специфічними рисами політичної поведінки населення та спільними особливостями впливу регіональних чинників утворює *субрайон* політичної поведінки. Відповідно, поєднання субрайонів утворює район політичної поведінки населення, а поєднання районів – територіально-політичну систему держави.

У дослідженні політичної поведінки населення застосовано більшість загальнонаукових та спеціальних методів суспільної географії, серед яких окремо варто

виділити картографічні, статистичні та соціологічні методи. Зокрема, створено серію карт чинників та територіальної організації основних форм політичної поведінки населення: застосовано кореляційний і факторний аналізи для вивчення чинників та територіальної структури політичної поведінки, використано методику кластерного аналізу для проведення типології адміністративно-територіальних одиниць регіону як основи для виділення субрайонів політичної поведінки населення Львівської області; проведено соціологічне опитування анкетним методом для отримання додаткової інформації про ті аспекти політичної поведінки населення, які не охоплені існуючою статистикою, та вивчення чинників політичної поведінки; проведено контент-аналіз періодичних видань для виявлення взаємозв'язків між їх політичними орієнтаціями та реальними політичними орієнтаціями населення відповідної території.

Для аналізу електоральної активності у межах певної адміністративно-територіальної одиниці пропонується застосовувати коефіцієнт електоральної активності (K_{ea}), який розраховується за наступною формулою:

$$K_{ea} = \frac{E_{ATO}}{E_{сep}}$$

де E_{ATO} – електоральна активність виборців окремої адміністративно-територіальної одиниці регіону (%), а $E_{сep}$ – середнє значення цього ж показника по регіону в цілому. Запропонований коефіцієнт зручно використовувати у картографічних моделях.

Для інтегральної оцінки політичної поведінки населення автором запропоновано використовувати індексний метод. Розрахунок індексів проведено за методикою ООН, яка використовується, зокрема, для обчислення індексу людського розвитку країн світу. Відповідно до цієї методики, індекс будь-якого показника певної ознаки може бути розрахований за формулою:

$$i = \frac{x_n - x_{min}}{x_{max} - x_{min}}$$

де x_n – фактичне значення показника, x_{max} – максимальне значення, x_{min} – мінімальне значення. Максимальні й мінімальні значення підбираються окремо для кожного ряду даних у залежності від досліджуваної ознаки. Результати розрахунку індексів основних форм політичної поведінки населення для виділених автором субрайонів представлені у таблиці 1.

Другий розділ – «**Чинники політичної поведінки населення Львівської області**» – присвячено класифікації та аналізу чинників політичної поведінки населення регіону.

Суспільно-географічну класифікацію чинників політичної поведінки населення запропоновано здійснювати за територіальним охопленням. За цією ознакою автором виділено чотири групи чинників – глобальні, загальнодержавні, регіональні та локальні, – відповідно до чотирьох територіальних рівнів середовища політичної поведінки.

Глобальні чинники політичної поведінки населення діють у глобальному середовищі і є зовнішніми стосовно певної держави, а отже їх можна також назвати позадержавними.

Можна виділити три підгрупи глобальних чинників – геополітичні, гео економічні та геокультурні, серед яких найсуттєвіший вплив на політичну поведінку населення регіону мають перші.

Загальнодержавні чинники мають вплив на політичну поведінку населення у всіх регіонах держави. До них можна віднести правові, інформаційні та загальнополітичні чинники. У той час як правові чинники регламентують умови здійснення політичної поведінки, інформаційні визначають її напрямки, а загальнополітичні (виборчі цикли та політичні кризи) викликають різке зростання політичної активності населення у певні періоди.

Регіональні чинники політичної поведінки населення діють у межах конкретного регіону і часто є основою для формування регіональної ідентичності і самоусвідомлення населення. Виявлено, що найсуттєвіший вплив на політичну поведінку населення мають регіональні суспільно-географічні чинники, серед яких історико-географічні, етнодемогеографічні. Як особливий чинник політичної поведінки населення Львівської області слід виділити регіональні засоби масової інформації. Регіональні чинники добре підходять для кількісного аналізу, який дає можливість виявити закономірності, зокрема просторові, впливу ряду чинників на політичну поведінку населення.

Розрахунок коефіцієнтів кореляції між електоральною активністю населення регіону на парламентських виборах 2006 року і показниками національного складу населення та розселення (міське та сільське) показав суттєву пряму залежність між електоральною активністю населення і часткою українців у населенні адміністративно-територіальної одиниці та часткою сільського населення.

У ході факторного аналізу результатів парламентських виборів 2002 (у багатомандатному загальнодержавному окрузі) та 2006 було виділено 2 основні фактори, які пояснюють понад 70% варіації даних. Перший фактор характеризується протиставленням лівих і правих політичних орієнтацій виборців, другий – опозиційних і провладних. Обидва фактори, як свідчать картографічні моделі, мають суттєве територіальне втілення.

Локальні чинники визначають політичну поведінку населення на найнижчих рівнях територіальної організації політичної поведінки – політико-географічному пункті та центрі. Їхній вплив може суттєво відрізнятись у різних частинах регіону, однак лише на локальному рівні (населений пункт, сільська або міська рада) можливо виявити багато закономірностей політичної поведінки населення, які недоступні для пізнання на рівні обласного регіону чи адміністративних районів. Саме на рівні локального середовища політичної поведінки найсильніше виявляється вплив контексту.

Третій розділ – «Аналіз головних форм політичної поведінки населення Львівської області» – присвячено аналізу динаміки розвитку та особливостей територіальної організації різних форм політичної поведінки населення.

Базовою формою політичної поведінки населення є *електоральна поведінка*, яка включає два компоненти – електоральну активність та електоральні орієнтації.

Електоральна активність населення Львівської області є дуже високою порівняно із іншими регіонами України. Вона знижується у напрямі від міст до сільської місцевості і від центральної та східної частини регіону до південної та західної. Найвища електоральна активність характерна для других турів президентських виборів (зумовлена поляризацією електоральних орієнтацій та максимальною мобілізацією політично активного населення).

У результаті просторового аналізу електоральних орієнтацій населення регіону можемо зробити висновок про традиційність для населення регіону правих електоральних орієнтацій, які мають повсюдне територіальне поширення і зумовлені головним чином історико-географічними, етнодемографічними та іншими регіональними чинниками. На протязі 1991-1999 років підтримка правих політичних сил у регіоні зменшувалася, а починаючи із 2002 року, у зв'язку із появою інноваційних правоцентристських опозиційних партій (блоків) почала зростати, досягнувши максимуму на президентських виборах 2004 року. У територіальному відношенні рівень правих електоральних орієнтацій змінюється у напрямі «місто-село» та «північна-південна частини області» (рис. 1).

Виражені центристські електоральні орієнтації не є характерними для регіону і часто залежать від політичної ситуації в державі та інформаційних чинників. Центристські орієнтації населення регіону можна умовно поділити на дві групи – традиційні (провладні) і інноваційні (ліберально-опозиційні). Поширення традиційних електоральних орієнтацій залежить від ступеня «керованості» виборців певної території, іншими словами від типу їхньої політичної культури (традиційної, активістської чи конформістської). Інноваційні центристські електоральні орієнтації зосереджені у найбільших містах, а їх поширення може бути описане за допомогою моделі дифузії інновацій.

Ліві електоральні орієнтації характерні для дуже невеликої, але чітко окресленої групи населення регіону. Популярність лівих політичних сил у регіоні зростала протягом 1991-1999 років, однак, починаючи із парламентських виборів 2002 року, почалося зниження їх популярності, яке продовжилося і на останніх парламентських виборах. Ліві політичні орієнтації населення регіону можна розділити на дві групи – традиційні (виражаються у підтримці на виборах традиційних політичних сил лівого спрямування) та нетрадиційні (підтримка новостворених лівих політичних сил). Поширення традиційних лівих електоральних орієнтацій населення має дисперсний характер і в основному локалізується в містах (особливо, центральні престижні райони давньої забудови). Нетрадиційні ліві політичні орієнтації також характерні в основному для міського населення регіону, проте у сільській місцевості мають дифузний характер і зосереджуються у вигляді майже суцільних ареалів навколо найбільших міст регіону. Найменш поширеними ліві електоральні орієнтації є у Мостиському районі, найбільше – у м. Львові.

Сучасний етап розвитку участі населення у політичних партіях характеризується незначною часткою населення охопленого партійною активністю, поширенням, особливо серед міського населення, «партійного негативізму», високим рівнем традиційності і однорідності партійних орієнтацій сільського населення. Просторовий розподіл партійної

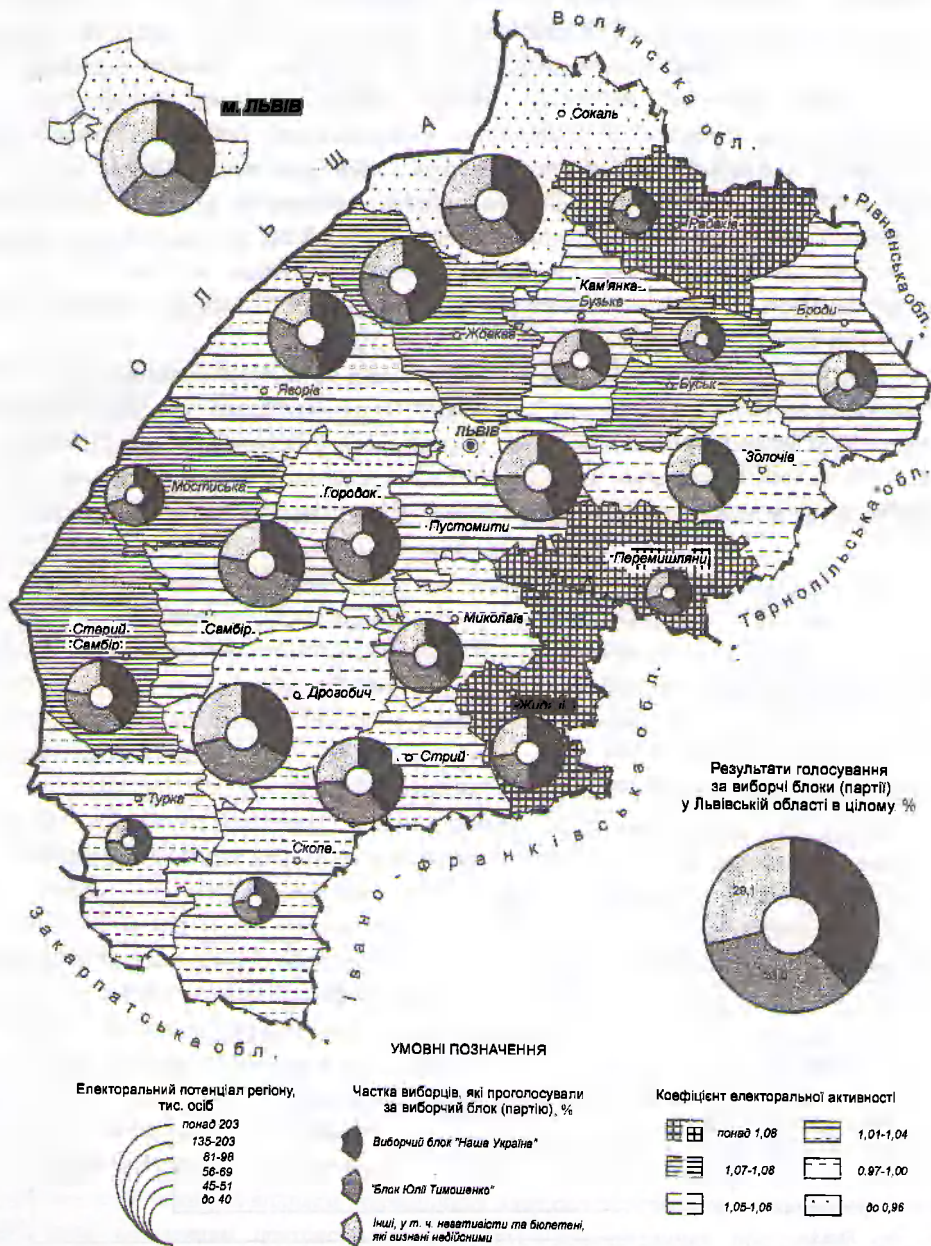

Рис. 1. Електоральна поведінка населення Львівської області на парламентських виборах 2006 року

активності і партійних орієнтацій динамічно змінюється, однак поступово виявляється відмінність між участю у політичних партіях населення північної і південної частини області, причому ця відмінність не залежить від фундаментального розколу «місто-село».

Участь населення регіону у масових акціях протесту (підтримки) має моноцентричний характер, що виражається у концентрації більшості масових акцій політичного і соціально-економічного характеру в обласному центрі. Більшість масових акцій політичного характеру у Львівській області проводяться правими політичними партіями. У адміністративних районах Львівської області чітко виділяються ядра масової протестної активності, якими, переважно, є районні центри або міста обласного підпорядкування. У сільських поселеннях області у 2003-2005 рр. масових акцій політичного характеру не зафіксовано.

Четвертий розділ – «Територіальна організація політичної поведінки населення Львівської області» – присвячено інтегральній оцінці політичної поведінки населення регіону, виділенню та дослідженню форм територіальної організації політичної поведінки.

На основі інтегральних індексів політичної поведінки населення та кластерного аналізу, автором виділено чотири субрайони політичної поведінки населення (рис. 2)

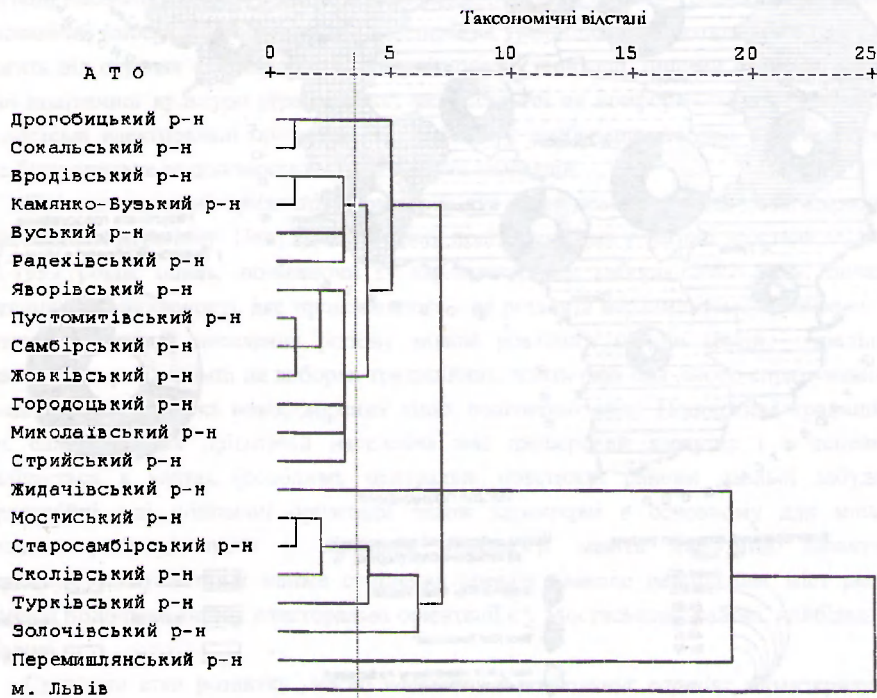

Рис. 2. Граф результатів кластерного аналізу (дендрограма) показників політичної поведінки населення адміністративних районів Львівської області та м. Львова

Таблиця 1

Порівняння субрайонів політичної поведінки населення

Назва	Площа території		Кількість населення		Середні індекси			
	тис. км ²	%	тис. осіб	%	Політичної активності	Правих політичних орієнтацій	Центристських політичних орієнтацій	Лівих політичних орієнтацій
Північно-Східний	5,6	25,8	402,9	15,6	0,47	0,55	0,27	0,04
Центральний	8,3	38,5	989,2	38,2	0,43	0,54	0,26	0,03
Південно-Західний	4,7	21,7	241,1	9,3	0,46	0,54	0,30	0,03
Центрально-Східний	3,0	13,9	194,7	7,5	0,50	0,62	0,27	0,03
м. Львів	0,2	0,1	760,1	29,4	0,61	0,50	0,24	0,11
Разом	21,8	100	2588,0	100	-	-	-	-

Львівської області – Північно-Східний, Центральний, Південно-Західний та Центрально-Східний, а також місто Львів як макроядро політичної поведінки.

Інформаційною базою для кластерного аналізу є 19 показників політичної поведінки населення, які описують електоральну активність та орієнтації, участь у політичних партіях населення адміністративних районів області та обласного центру за період 1999-2006 рр. Кожен із виділених субрайонів (табл. 1) характеризується відносно однорідним середовищем формування політичної поведінки, особливими її рисами, а також має центри (ядра) політичної поведінки.

Найбільшу частину (38,5%) території Львівської області займає *Центральний субрайон* політичної поведінки, у якому проживає 38,2% населення регіону. На території субрайону розташоване макроядро політичної поведінки загальнодержавного масштабу – м. Львів, яке суттєво впливає на політичну поведінку населення прилеглих адміністративних районів. Загалом, субрайон має виражений поліцентричний характер. На основі найбільших центрів сформувалися інноваційні ядра політичної поведінки населення із периферійними зонами. Особливо помітним у цьому відношенні є місто Дрогобич, яке разом із Трускавцем, Бориславом та Стебником формує Дрогобицький вузол політичної поведінки, а також м. Миколаїв та м. Новий Розділ, які формують Миколаївський вузол політичної поведінки. Характерними рисами політичної поведінки населення Центрального субрайону є порівняно невисокий рівень політичної активності та правих політичних орієнтацій, що насамперед пояснюється високою часткою міського населення у субрайоні. У зв'язку із впливом інноваційних ядер спостерігається також високий рівень підтримки населенням центристських ліберально-демократичних політичних сил, на відміну від провладних, які у Центральному субрайоні мають найменшу у регіоні популярність. У субрайоні у 2003-2005 рр. функціонували 6 центрів масової протестної активності, що становить 50% від усіх центрів протестної активності регіону.

Друге місце за площею території та кількістю населення займає *Північно-Східний субрайон*. Суттєву роль у формуванні політичної поведінки населення субрайону відіграють регіональні історичні та економіко- і соціально-географічні чинники. Суттєве значення для субрайону має Сокальсько-Червоноградський вузол політичної поведінки, хоча його вплив не є настільки суттєвим, як у схожих вузлів та ядер Центрального субрайону. Політична поведінка населення субрайону характеризується досить високим рівнем електоральної активності (особливо у Радеківському районі), найбільш вираженими серед субрайонів Львівської області лівими політичними орієнтаціями, які тут притаманні не лише міському, а й сільському населенню і зростають у північному напрямі.

Південно-Західний субрайон, розташований у південно-західній частині регіону, є найбільш віддаленим від обласного центру. Найсуттєвіший вплив на політичну поведінку населення цього субрайону мають регіональні економіко-географічні і етнодемографічні чинники, велике значення також має локальний контекст. У Південно-Західному субрайоні відсутні ядра політичної поведінки населення, а політична поведінка населення найбільших міст субрайону мало відрізняється від політичної поведінки сільського населення. Найбільш характерною рисою політичної поведінки населення субрайону є її керованість, яка виявляється у найвищій у регіоні підтримці центристських провладних політичних сил і майже повній відсутності протестної активності населення. Дещо виділяється на фоні субрайону Турківський район, для населення якого характерний досить високий рівень лівих політичних орієнтацій.

Центрально-Східний субрайон є найменшим як за площею, так і за кількістю населення. До нього віднесено райони, які, за результатами кластерного аналізу, виявилися найменш схожими як із іншими районами області, так і між собою. Однак, базуючись на результатах просторового аналізу форм політичної поведінки населення, можна зробити висновок і про ряд спільних рис, які дозволяють говорити про існування окремого Центрально-Східного субрайону. Головною такою рисою є найвищий у регіоні рівень політичної активності, яка, однак, у різних районах субрайону виявляється по-різному, що і є причиною згаданої несхожості трьох районів за результатами кластерного аналізу. Зокрема, для Жидачівського району характерний високий рівень електоральної активності, для Перемишлянського – найвища у Львівській області партійна активність, а для Золочівського і Перемишлянського – найвища у регіоні після м. Львова масова протестна активність (кількість масових акцій у розрахунку на 10 тис. осіб). Іншою унікальною рисою, яка характерна для політичної поведінки населення Центрально-Східного субрайону, є найвищий у регіоні рівень правих політичних орієнтацій (особливо це стосується Жидачівського району). У субрайоні немає чітко окреслених ядер політичної поведінки, однак існують виражені центри, зокрема протестної активності (Золочів, Перемишляни).

Важливу роль у здійсненні політичної поведінки населення регіону відіграє *місто Львів*, яке виділено автором як окреме макрорядро політичної поведінки. Політична поведінка населення міста багато у чому визначається історико-географічними (історія

заселення) та інформаційними чинниками. Львів суттєво зв'язаний із навколишньою територією і багато в чому визначає політичну поведінку її населення. Слід зауважити, що цей вплив має як позитивний характер (поширення інноваційної політичної поведінки, інформаційних технологій), так і негативний (концентрація в обласному центрі партійної та протестної активності за рахунок сусідніх територій). Львів характеризується найвищим у регіоні рівнем політичної активності. Цей рівень, однак, зумовлений, в основному, лише діяльністю політичних партій та масовою протестною активністю, яка майже цілком концентрується в обласному центрі. Для Львова також характерними є найбільш виражені у регіоні ліві політичні орієнтації, які виявляються не лише через електоральну поведінку, але і через функціонування численних місцевих організацій лівих політичних партій.

Виявлено ряд проблем, які існують на етапі становлення політичної поведінки населення регіону, – нераціональний характер проведення меж виборчих дільниць та округів, слабкий розвиток партійної системи і відсутність належного контролю та моніторингу діяльності місцевих організацій політичних партій, моноцентричний характер масової протестної активності, зародковий стан системи форм територіальної організації політичної поведінки. Пропонуються шляхи вирішення зазначених проблем, обґрунтовується виділення громади, як перспективної форми територіальної організації політичної поведінки населення.

Зокрема, автор пропонує переглянути межі та нарізку виборчих дільниць та округів з метою збільшення їх компактності, зменшення диспропорцій у кількості виборців, відповідності до існуючої системи адміністративно-територіального поділу; упорядкувати та організувати систему створення, реєстрації та моніторингу діяльності місцевих організацій політичних партій у зв'язку із перетворенням національної виборчої системи на пропорційну.

На підставі проведених досліджень виявлено, що основними тенденціями розвитку політичної поведінки населення регіону є поступове зростання починаючи із середини 90-х рр. ХХ ст. політичної активності населення, збереження стабільно високого рівня правих національно-демократичних політичних орієнтацій поряд із зменшенням популярності лівих. Поступово розширюється у територіальному відношенні партійна система регіону і, відповідно, участь населення у масових акціях протесту (підтримки) теж охоплює більшу частину території обласного регіону.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі виконано дослідження суспільно-географічних аспектів політичної поведінки населення регіону в умовах побудови громадянського суспільства в Україні. На підставі проведених на прикладі Львівської області досліджень отримано такі висновки та результати:

1. Політична поведінка населення є новою категорією для національної суспільно-географічної науки. Відповідно, актуальним питанням є обґрунтування політичної

поведінки населення як об'єкта дослідження суспільної географії та розробка науково-теоретичних та методичних основ її дослідження із використанням основних положень зарубіжної науки, яка має набагато більший досвід подібних досліджень.

2. Політичну поведінку не слід ототожнювати із політичною діяльністю. Відмінність між цими категоріями полягає у функціональних особливостях процесів, які вони описують. У той час, як політична діяльність спрямована на досягнення певної цілі із використанням доступних засобів і є «суб'єкт-об'єктним» процесом, політична поведінка є взаємодією суб'єкта із середовищем, у тому числі і з іншими суб'єктами, яка не обов'язково має конкретну ціль, а часто визначається конкретною ситуацією.

3. Обґрунтовано, що політичну поведінку населення у суспільно-географічному дослідженні слід розглядати у двох аспектах: як взаємодію населення певної території із середовищем, яка проходить у рамках політичної сфери суспільства і є рушійною силою її територіальної організації; як специфічну політичну функцію території.

Предметом суспільно-географічного дослідження політичної поведінки населення є її чинники, форми та особливості територіальної організації. запропоновано виділяти такі форми територіальної організації політичної поведінки як політико-географічний пункт, центр, ядро, вузол, субрайон.

4. Запропоновано суспільно-географічну класифікацію чинників політичної поведінки населення основною ознакою якої є територіальне охоплення. Виділяються чотири групи чинників – глобальні, загальнодержавні, регіональні та локальні, – відповідно до чотирьох територіальних рівнів середовища політичної поведінки. Виявлено, що найсуттєвіший вплив на формування політичної поведінки населення регіону мають регіональні історико-географічні, етнодемографічні чинники. Постійно зростає роль інформаційних чинників.

5. Шляхом аналізу територіальної структури політичної поведінки населення Львівської області виявлено ряд особливостей територіальної організації різних її форм.

Встановлено, що електоральна активність населення регіону знижується у напрямі від міст до сільської місцевості і від центральної та східної частини регіону до південної та західної. Найвища електоральна активність характерна для других турів президентських виборів.

6. За результатами проведених досліджень встановлено, що хоча у Львівській області загалом переважають праві електоральні орієнтації, у ряді адміністративних районів спостерігається значна підтримка на виборах представників інших політичних сил. Досить високий рівень центристських електоральних орієнтацій характерний для периферійних районів, а лівих – для високоурбанізованих районів та м. Львова. Помітною є різниця у електоральних орієнтаціях північної та південної частини регіону.

На основі статистичних даних у межах регіону виявлено суттєву територіальну диференціацію участі населення у політичних партіях. Встановлено, що партійні орієнтації населення регіону вирізняються суттєвою невідповідністю із електоральними орієнтаціями, насамперед щодо центристських політичних сил.

Виявлено, моноцентричний характер участі населення регіону у масових акціях протесту (підтримки), що виражається у концентрації більшості масових акцій політичного і соціально-економічного характеру в обласному центрі.

7. На основі інтегральних індексів політичної поведінки населення та результатів кластерного аналізу виділено чотири субрайони політичної поведінки населення Львівської області – Північно-Східний, Центральний, Південно-Західний та Центральньо-Східний, а також місто Львів як макроядро політичної поведінки. Кожен із виділених районів характеризується відносно однорідним набором чинників формування політичної поведінки, особливими її рисами, а також має центри (ядра) політичної поведінки.

8. Виявлено проблеми, які існують на сучасному етапі розвитку політичної поведінки населення в Україні – нераціональний характер нарізки виборчих округів та дільниць, низький рівень розвитку партійної системи, моноцентричний характер протестної активності населення та ін. Запропоновано шляхи вирішення названих проблем.

У контексті реформування політичної системи, зокрема електоральної, а також адміністративно-територіального устрою та системи місцевого самоврядування, виділено основні тенденції розвитку політичної поведінки населення Львівської області та здійснено спробу спрогнозувати її стан до закінчення актуального електорального циклу

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Голод А.П. Геопросторові особливості електоральної поведінки населення регіону (на матеріалах Львівської області) // Географія і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова 2004. Випуск 11. – С. 181–189.
2. Голод А.П. Деякі особливості електорального виміру політичного простору України // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Географія. №1. – 2004. – С. 93–100.
3. Голод А.П. Основні підходи до вивчення політичної поведінки населення // Географія і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2003. – С. 270–278.
4. Голод А.П. Поняття про середовище політичної поведінки населення // Географія і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – К.: Видавництво національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2004. – Випуск 12. – С. 13–18.
5. Голод А.П. Суспільно-географічна класифікація чинників політичної поведінки населення // Географія і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – К.: Видавництво

- національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2005. – Випуск 13. – С. 25–33.
6. Голод А. П. До питання про електоральну активність населення регіону (на матеріалах Львівської області) // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Географія. – 2003. – № 2. – С. 75–80.
  7. Голод А. П. Історико-географічні передумови політичної поведінки населення Львівської області // Матеріали міжнародного наукового семінару «Львівська суспільно-географічна школа у національному і європейському вимірах» (до 60-річчя кафедри економічної і соціальної географії Львівського національного університету імені Івана Франка). – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – С. 370–375.
  8. Голод А. П. Політична поведінка населення як об'єкт дослідження суспільної географії // Молоді науковці – географічній науці: Зб. тез Міжнар. конф. – К.: ВГЛ «Обрії», 2004. – С. 8–9.
  9. Голод А. П. Географія політичної поведінки як новий науковий напрямок дослідження в рамках суспільної географії // Сучасні проблеми і тенденції розвитку географічної науки: Матеріали міжнародної конференції до 120-річчя географії у Львівському університеті (24–26 вересня 2003 р.). – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – С. 142–144.

АНОТАЦІЯ

Голод А. П. Суспільно-географічні аспекти політичної поведінки населення регіону (на матеріалах Львівської області). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук за спеціальністю 11.00.02 – економічна та соціальна географія. – Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2007.

У дисертації досліджено чинники, форми та особливості територіальної організації політичної поведінки населення Львівської області. Обґрунтовано науково-теоретичні та методичні основи суспільно-географічного дослідження політичної поведінки населення. Проведена класифікація та аналіз чинників політичної поведінки населення Львівської області. Здійснено просторовий аналіз основних форм політичної поведінки населення – електоральної, участі у політичних партіях, участі у масових акціях протесту та підтримки та ін. Виявлено та досліджено форми територіальної організації політичної поведінки населення Львівської області – політико-географічні пункти, центри, ядра, вузли та субрайони. Виділено основні проблеми і тенденції розвитку політичної поведінки населення в умовах формування громадянського суспільства в Україні, запропоновано конструктивні рішення для вирішення виділених проблем та оптимізації функціонування політичної системи регіону.

Ключові слова: політична поведінка, регіон, суспільно-географічні аспекти, політична активність, політичні орієнтації, територіальна організація, Львівська область.

SUMMARY

Hoiod A.P. Human-Geographical Aspects of Region Popuiation Poiitical Behaviour (on the materials of L'viv region). – Manuscript.

Dissertation for conferring a scientific degree of candidate of geography sciences in speciality 11.00.02 – economicai and social geography – Ivan Franko National University of L'viv. L'viv, 2007.

Factors forms and peculiarities of territorial organization of L'viv region population political behaviour are explored in dissertation. Scientifical-theoretical and methodical bases of human geography research of population political behaviuor are substantiated. Classification and analysis of the factors of L'viv region population political behaviour are conducted. The spatial analysis of basic forms of population political behaviour – electoral, protest, participation in political parties etc. is carried out. It is exposed and explored the forms of territorial organization of L'viv region population political behavior – political-geographical points, centers, kernels, knots and subregions. Basic problems and progress trends of population political behaviour are emphasized on the stage of forming of civic society in Ukraine, and constructive decisions for the solving of the emphasized problems and optimization of functioning of the region political system are offered.

Keywords: political behaviour, region, human-geographical aspects, political activity, political orientations, territorial organization, L'viv region.

АННОТАЦИЯ

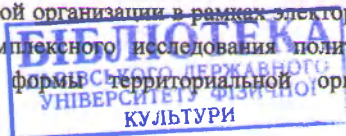
Голод А.П. Общественно-географические аспекты политического поведения населения региона (на материалах Львовской области). – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата географических наук по специальности 11.00.02 – экономическая и социальная география. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко. Львов, 2007.

В диссертации исследовано факторы, формы и особенности территориальной организации политического поведения населения Львовской области.

Обосновано научно-теоретические и методические основы общественно-географического исследования политического поведения населения. Политическое поведение с точки зрения общественной географии рассматривается в двух аспектах: как взаимодействие населения определенной территории со средой, которое осуществляется в рамках политической сферы общества и является движущей силой ее территориальной организации; как специфическую политическую функцию территории.

Выделено три основные формы политического поведения населения – электоральное и протестное поведение, участие в политических партиях. Невзирая на существование конкретных форм территориальной организации в рамках электоральной и партийной систем, предлагается с целью комплексного исследования политического поведения населения анализировать такие формы территориальной организации

политического поведения как политико-географический пункт, центр, ядро, узел, субрайон.

Основными показателями, которые характеризуют политическое поведение населения, являются политическая активность и политические ориентации, которые присущие всем формам политического поведения.

Проведена классификация и анализ (в т. ч. количественный) факторов политического поведения населения Львовской области. Выделены четыре группы факторов, которые влияют на политическое поведение населения на разных территориальных уровнях – глобальном, общегосударственном, региональном и локальном. Подчеркивается роль региональных общественно-географических факторов в формировании политического поведения населения Львовской области.

Осуществлен пространственный анализ основных форм политического поведения населения – электорального, участия в политических партиях, участие в массовых акциях протеста (поддержки) и др. Определены и исследованы формы территориальной организации политического поведения населения Львовской области - политико-географические пункты, центры, ядра, узлы и субрайоны. В результате интегральной оценки политического поведения населения с помощью индексного метода, а также кластерного анализа, выделено четыре субрайона политического поведения населения Львовской области – Северо-Восточный, Центральный, Юго-Западный и Центрально-Восточный, а также город Львов как макроядро политического поведения. Каждый из выделенных субрайонов характеризуется относительно однородным набором факторов формирования политического поведения, специфическими его чертами, а также имеет центры (ядра) политического поведения.

Выделены основные проблемы и тенденции развития политического поведения населения на этапе становления и формирования гражданского общества в Украине, предложены конструктивные подходы для решения выделенных проблем и оптимизации функционирования политической системы региона.

Ключевые слова: политическое поведение, регион, общественно-географические аспекты, политическая активность, политические ориентации, территориальная организация, Львовская область.

